

Оксана Чепелик

Культурна дипломатія сьогодні: досвід, виклики та перспективи в парадигмі «музей і соціум»

Допис розглядає культурну дипломатію, завдання, які вона вирішує та акцентує увагу на сучасному мистецтві, яке могло б позиціонувати Україну модерною європейською нацією. Стаття аргументує, що факт недорозвиненості музеїв сучасного мистецтва в Україні гальмує розвиток культурної дипломатії. Отже, нова культурна політика України має розроблятися з урахуванням тієї ролі, яку сучасне мистецтво може відігравати в сфері культурної дипломатії.

Ключові слова: культурна дипломатія, музей, соціум, сучасне мистецтво, модерна нація.

The article examines cultural diplomacy and argues that modern art, could position Ukraine as a modern European nation. The author maintains that the lack of modern art museums in Ukraine hinders its cultural diplomacy. Thus, Ukraine's new cultural policy should be developed with consideration of the role modern art can play in the field of cultural diplomacy.

Keywords: cultural diplomacy, museum, society, contemporary art, modern nation.

1. Вступ

Проблема збереження суверенної держави України та її виживання сьогодні залежать від вдалої дипломатичної місії і від культурної дипломатії як її незаперечної складової. За визначенням українських науковців Ю. Лунь, М. Ваховської, культурна дипломатія – це заснування або полегшення обмінів інформацією, ідеями, цінностями з метою вироблення переваг на довгий термін, або ж підтримки національних інтересів, побудови відносин або посилення соціокультурного розуміння¹. Проблематика культурної дипломатії, або зовнішньої культурної політики, суміжної з концепцією «м'якої сили», запропонованої відомим американським вченим Дж. Наєм, знайшла своє відображення в суспільно-політичному дискурсі країн Заходу² у наукових роботах З. Бжезінського,

М. Каммінгса, А. Коена, Дж. Ная, М. Фрейзера, Т. Фрідмана та ін.

Стаття піднімає питання утвердження України як модерної нації. Як музеї можуть використати практики громадських організацій для посилення своєї місії та міжнародного визнання? Відсутність культурної політики України засвідчує той факт, що культурну дипломатію здійснюють не держава, не державні інституції, а особистості та громадські організації. Натомість, використовуючи такий інструмент досягнення політичних цілей, як культурна дипломатія, держава має вирішувати поставлені задачі:

– підвищити престиж власної країни, уряду, ефективність зовнішньої політики як у міжнародному політичному середовищі, так і серед світової громадськості;

– зменшити вплив негативних тенденцій політико-ідеологічного походження, подолати упередженість щодо країни, зміцнити міжнародний авторитет держави, продемонструвати відкритість суспільства та його демократичні цінності;

¹ Лунь Ю. Культурна дипломатія в Україні / Ю. Лунь, М. Ваховська // Восьма відкрита наукова конференція професорсько-викладацького складу Інституту прикладної математики та фундаментальних наук. Львів, 12–13 листопада 2009 р. : тези доп. – Л.: Вид-во Нац. ун-ту «Львів. політехніка», 2009. – 120 с. – С. 73.

² Nye J. Soft Power: the Means to Success in World Politics / J. Nye. – Published in the United States: Public Affairs, 2004. – 192 p.

– позиціонувати Україну як державу, що має великий науковий, інтелектуальний та культурний потенціал;

– впливати на формування багатовекторної системи міжнародних відносин, яка відтворює культурно-політичне розмаїття та взаємозалежність сучасного світу;

– сформувати позитивний економічний клімат для іноземних інвестицій, сприяти розвитку туристичної індустрії;

– представити культуру як складову формування державного бренда.

2. Громадські ініціативи у сфері сучасного мистецтва та культурної дипломатії

На прикладі громадських ініціатив реалізації різноманітних мистецьких проектів розглянемо, яким чином вони слугують проектом культурної дипломатії. Зв'язок авторського доробку з науковими та практичними завданнями культурної дипломатії демонструє досвід міжнародних презентацій українських проектів. Зокрема, мультимедійний проект «КОЛАЙДЕР_100» був презентований на Міжнародному фестивалі «Сараєвська зима», на фестивалі LMP в Ейндховені, (Нідерланди, 2014), у виставці «Довгий шлях до свободи» в Інституті модерного мистецтва (Чикаго, США) та на Міжнародному фестивалі FILE-2015 в Сан-Паулу (Бразилія).

Проект «КОЛАЙДЕР_100» вперше було представлено 21 лютого 2014 р. (наступного дня після розстрілу на вулиці Інститутській) у рамках Міжнародного фестивалю «Сараєвська зима 2014», присвяченого 100-річчю I Світової війни (кількість учасників – 1154, кількість країн – 34, кількість відвідувачів – 11 635, кількість програм – 7, кількість заходів – 142, бюджет – 2,5 млн EU). Це перший презентований за кордоном проект, що рефлектує події сучасної історії. Його презентація відбувалася паралельно з революційними змінами в Україні. Проект досліджує канонічні сторінки політичної історії XX–XXI століть (номінація на британську премію ARTRAKER 2013, якою відзначаються твори митців, що працюють в контекстах війни, насильницького конфлікту і соціального зрушення). Залучаючи боснійські та українські події до спільного обговорення, проект свідомо формує глобальне розуміння сучасної історії і водночас переосмислює розуміння локальних та загально-історичних переломів. Агресія Росії проти України 2014 року поставила світ перед загрозою третьої світової війни, і хибною є

думка про те, що цей конфлікт є локальним. Демонстрація проекту «КОЛАЙДЕР_100» на Міжнародному фестивалі FILE-2015 має на меті повернути увагу до проблеми світової спільноти і є вельми актуальною в контексті створення геополітичного об'єднання країн BRICS (групи з п'яти країн: Бразилія, Росія, Індія, Китай, Південно-Африканська Республіка), в якому найбільші преференції отримає Росія.

Арт-проект «Жінка і війна» був розроблений і показаний на Міжнародному кінофестивалі Cinemadamare в Італії з програмою Final Cut в рамках 71-го Міжнародного Венеційського кінофестивалю. У Венеції було продемонстровано фільм «Face to Face» («Віч-на-віч») із цього циклу. Тур проекту по 10 містах Італії – країни, де російська пропаганда надійно утримує свої позиції завдяки дружбі Путіна з Берлусконі (впливовим медіа-магнатом) та фінансованій кремлем науково-мистецькій інфраструктурі, – продемонстрував італійцям, що так звана «українська криза» є російсько-українською війною. Західні еліти не розуміють масштабу сучасних історичних подій, за виразом Оксани Забужко, європейські інтелектуали «продовжують борсатися в межах нав'язаних їм російською пропагандою схем і уявлень про Україну». Цикл «Жінка і війна» змушує пересічного європейця співчувати Україні, пробиває хмару відчуження, доносячи людські емоції акупунктурно, крізь призму «жіночого».

Виставка «Передчуття війни» в Галереї Саатчі в Лондоні в жовтні 2014 р. була організована з метою «підвищити капіталізацію українських бізнесів», адже репутація країни серйозно впливає не тільки на приплив інвестицій, але і на здатність українських компаній успішно конкурувати на глобальному ринку.

Австрія є країною Євросоюзу, де відчутні про-російські настрої, тому виставка українського сучасного мистецтва «До і після Майдану», представлена в рамках престижного культурного форуму Vienna Art Week в центрі MuseumQuartier в листопаді 2014 р., працювала саме на подолання цієї усталеної норми вже у музейному контексті.

Виставка «Крим – це Україна. Україна – це ми» у Верховній Раді України, присвячена незаконній анексії Автономної республіки Крим Російською Федерацією, впливає не тільки на внутрішній український простір, але й слугує задачам культурної дипломатії.

Мультидисциплінарний фестиваль Гоголь-Фест-2014 та фестиваль сучасної української культури «Україна – вільна сцена» в Парижі

(5.04.–7.05.2015 р.) осмислюють та інтерпретують події і зміни, які переживає суспільство на шляху із глибин політичної задухи на поверхню у пошуках ковтка свободи. Проект «Декомпресія», презентований на українському фестивалі в Парижі, – це відверта філософська розмова про Революцію Гідності, страхи та надії, біль та єдність, що її ведуть українські художники в серці Парижа, в центрі сучасного мистецтва «SOUFFLE collectif», що знаходиться в середньовічному храмі Сен-Меррі.

Звернення до сучасних напрямів мистецтва впливає на модерний імідж України у світі, «привертає увагу до країни та протидіє негативній пропаганді ЗМІ» (куратор проекту Дар'я Кольцова). Міністр закордонних справ Павло Клімкін у своєму твіттері назвав місяць української культури «Україна – вільна сцена» в Парижі «великим і справді потрібним фестивалем у Франції».

3. Подальший розвиток культурної дипломатії: роль сучасного мистецтва

Неможливо стимулювати розвиток культурної дипломатії без інновацій у культурі та змістовної культурної політики. Ці функції міг би виконувати музей сучасного мистецтва в Україні, про необхідність створення якого вже 24 роки говорять фахівці. Систематична музеєфікація художнього процесу в нашій країні була припинена з моменту отримання незалежності (остання закупівля в Національному музеї робилася в 1989 році). Йдеться про мистецькі лакуни двох втрачених поколінь. Спробу створити музей сучасного мистецтва в Україні зробив 2004 р. В. Пінчук. Оскільки сучасне мистецтво розглядалося ним як вдалий шанс капіталізувати свою репутацію, то замість музею постав ПінчукАртЦентр.

Українська влада досі недооцінювала роль закладів культури як інструментів політичного впливу та культурної дипломатії. Наразі Мінкультури ініціює створення Українського інституту як неурядової організації мережевого типу для просування української культури в світі і проект Концепції інституту винесено на громадське обговорення до 30 квітня¹.

Як музеї можуть використати практики громадських організацій для посилення своєї місії та міжнародного визнання? Відповісти на це запитання неможливо без усвідомлення, яким му-

зей має бути сьогодні. Тип просвітницької музейної установи, що склався у ХХ ст., не викликає зацікавлення у сучасній владі. Класичні музеї фінансуються за залишковим принципом, втім, як і вся просвітницька інфраструктура в країні – освіта і наука. Постійне скорочення бюджетних витрат на соціальну та культурну сфери, а тепер і надскладна економічна ситуація призводять до функціонального колапсу культурних закладів. Тому класичні музеї закликають модернізуватися, тобто відмовитися від незатребуваних суспільством просвітницьких функцій і стати частиною індустрії розваг². Передбачається, що так музейні установи вийдуть на режим самоокупності, позбавивши владу економічної відповідальності за ці громіздкі структури.

Другий шлях модернізації, який нав'язують сьогодні музею, – бути активним суб'єктом ринкових відносин. Музей повинен легітимізувати ціноутворення на твори мистецтва, санкціонуючи їх художню вартість. Багато в чому саме таку мету переслідують приватні музеї, намагаючись узаконити приватне колекціонування шляхом набуття статусу музейної інституції. Проблема в тому, що автономія експертної думки можлива лише в тому випадку, якщо експертному співтовариству надані умови для автономного соціального і професійного існування, для внутрішнього моніторингу і контролю за рівнем компетентності і професійної етичності експертної думки.

Які цілі має ставити перед собою музей? Яку місію він має виконувати? Відповіді на ці питання не очевидні через те, що функція і місце музею в сучасному суспільстві невизначені. В ідеалі функціями музею є не лише збереження та накопичення суспільної пам'яті, що в психологічному сенсі дає людині відчуття впевненості, а й напрацювання та артикуляція нового модусу «емансипованої чуттєвості». Музеї мали б функціонувати як сховища і лабораторії для естетичного дослідження світу, в той час як більшість цих установ займається пропагандою товарного фетишизму і сервільного знання. Самі ж музеї мають брати на себе головну ініціативу в зміні стратегій, адже саме в їхніх руках – ідея культурної розбудови країни. Цю ідею вони мусять просувати далі, за межі музейних стін. Це питання формування комунікативного простору. Сьогодні важливо звернутися до такого відповідального питання як позиція мистецтвознавця і сенси та цінності, що ним транслуються.

¹ Мінкультури ініціює створення Українського інституту для просування української культури в світі / Урядовий портал єдиний веб-портал органів виконавчої влади України. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=248054155

² Дженкс Ч. Зрелищный музей – между храмом и торговым центром. Осмысление противоречий // Пинакотка. 2000. – № 12. – С. 5–15.

Музей завжди стикався з викликом: ідентифікувати «прогресивні» і «консервативні» мистецькі тенденції, зайняти якусь релятивістську позицію у своєму відносно автономному культурному полі, розірвати цю ж таки відносну автономію або ж наполягати на ній, рівняючись на політичні настрої. В парадигмі «музей – соціум» важливим є культурологічний ракурс осмислення взаємодії. Конституюючим фактором системи виступає комунікація, в системній теорії Н. Лумана комунікація слугує базовим концептом осмислення соціальної системи¹.

Прикладом феномену гібридної форми музею є Мистецький Арсенал – державне підприємство загальною площею в 50 000 м², що концептуально зависло поміж музейним комплексом і мистецьким центром і балансує між недостатнім державним і непрозорим приватним фінансуванням. У зв'язку з цим, видається необхідним звернути увагу на характеристики сьогоdnішнього існування музею в Україні та проблеми сучасної кураторської роботи, актуалізуючи поняття особистої позиції куратора в процесі вироблення критичного знання.

Для культурної дипломатії важливою може бути гібридна форма музею, зокрема віртуальний музей, який може мати все для власної самодостатності: і інформаційні ресурси, і архітектуру, і дизайн, і відвідувачів. Ця культурна модель «плоть від плоті» інформаційного середовища. Віртуальний музей – це функціональний орган суспільної свідомості, який виникає в точках перетину інформаційно-комунікаційних процесів як змістовне поле, що складається з «уже вибудованих» моделей свідомості. За допомогою новітніх технологій сьогодні можна сформувати розвинену інформаційно-комунікативну структуру, яка включає не лише комп'ютеризацію й інформатизацію музею, але й систему постійно діючих комунікативних зв'язків та інформаційного обміну в рамках держави та глобальних мережевих альянсів і партнерств (національні музейні мережі (банки даних) «MONARCH» (Великобританія) і «MERIMEE» (Франція))².

На Заході автономність експертної думки зберігається в тій мірі, в якій вона є складовою частиною демократичної культури. Демократична культура – це комплекс цінностей, норм, зразків поведінки і діяльності політичних інституцій, що

забезпечують громадянам організовану участь у владі та контроль над нею³. Музей – це не просто вузькопрофесійна організація, а механізм консолідації людей і форма підтримки демократії в суспільстві. І подолання ізоляціонізму як принципу української культурної політики є нагальним завданням музейників. Інструмент, який забезпечив Заходу перевагу в швидкості модернізації, – це спроможність повсякчас критикувати, підважувати, висміювати, скидати авторитети й переглядати норми; те, що колись звільнило Європу від диктату релігії, абсолютизму, що, власне, забезпечує суспільну динаміку і створення відкритого суспільства. Культура та мистецтво, що провокують думки, є найкращою захисною спорудою проти війни і варварства. А запобіжником від варварства й фанатизму є здатність мислити, чим ми завдячуємо насамперед спадщині європейського Просвітництва. Щоб Україна не стала синонімом до «failed state», вона має віднайти ресурси для стрибка у модерний світ⁴. Усвідомленню України як модерної нації слугує сучасне мистецтво. А те, що воно в нашій державі не асоціюється з музейними практиками і стратегіями є величезною проблемою держави, що і знайшло своє відображення у відсутності культурної політики. Красномовним доказом є відмова від проведення Київської міжнародної виставки сучасного мистецтва ARSENALE. Варто підкреслити, що організація та проведення 1-ї Московської бієнале 2005 р. стало колосальним інфраструктуротворчим заходом в Росії, не тільки тому, що все сучасне російське мистецтво отримало можливість бути представленим у міжнародній програмі та в численних спецпроектах і паралельній програмі, але й тому, що в Москві була відкрита низка державних музеїв та центрів сучасного мистецтва. 2007 р. в Росії заснована Національна премія Кандинського з різними номінаціями: «Проект року», «Молодий художник» та «Медіа-арт», а Міністерство культури РФ фінансує створення проектів сучасного мистецтва. Тому, не тільки завдяки ширшій фінансовій спроможності Росії, але й завдяки створеній інфраструктурі й відбувалися нон-стоп десанти російського мистецтва в Україні (Гоголь-Фест-2010, ART-KYIV Contemporary-2012 тощо). Займаючись тільки руйнуванням створених тролями з Росії мифів, ми завжди будемо на два кроки

¹ Луман Н. Понятие общества / Проблемы теоретической социологии. – СПб., 1994. – С. 31.

² Рутинський М. Й., Стецюк О. В. Музеєзнавство: Навч. посіб. – К.: Знання, 2008. – 428 с.

³ Человек и общество. (Культурология) Словарь-справочник. – Ростов-на-Дону: Издательство «Феникс», 1996 г. – 544 с.

⁴ Форостина Оксана. Крик // Критика. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://krytyka.com/ua/articles/kryk>

позаду і лишимось «припнутими до мотузка» ре-агування, чим вміло користуються творці імперського нарративу. Необхідно вибудувати власні міфи і реалізувати їх саме засобами сучасного мистецтва. Це нагальна потреба країни, що обра-ла стратегію модернізації.

Куратори 2-го Київської бієнале сучасного мистецтва Георг Шоллхаммер і Гедвіга Заксенхубер вирішили провести ARSENALE з назвою «Київська школа», представляючи її як серйозне європейське явище. Саме ARSENALE мала б стати важливим фактором культурної дипломатії, натомість, Україна позбавляє себе цієї можливості скасовуючи її. Міжнародні куратори не погодилися з таким рішенням Мистецького Арсеналу, адже зараз, коли на нашу країну звернуті всі погляди через війну, потрібно не скасовувати мистецькі заходи, а використовувати їхній потенціал. Адже престиж держави та її міжнародний статус великою мірою залежать від її культурної дипломатії та функціонування її інституцій.

4. Рекомендації:

- позиціонування України в світі за допомогою сучасного мистецтва має бути державною стратегією, розрахованою на комплекс постійних ланцюжків культурних подій;
- цьому сприятиме створення Музею сучасного мистецтва України;
- необхідно розробити програму колабораційних проектів музейного рівня як платформи для міжнародного дискурсу та розвитку економіки культурного сектора;
- з метою впровадження ефективної політики культурної дипломатії Кабінету Міністрів України та Міністерству закордонних справ України необхідно створити мережу культурних інституцій для поширення українського культурного продукту;
- втілення стратегії культурної дипломатії має плануватися та реалізовуватися у співпраці Українським інститутом, Міністерством закордонних справ, Міністерством інформаційної політики та Міністерством культури України.

Відео-інсталяція «КОЛАЙДЕР_100» з проекту «Декомпресія». Париж, 2015